

PARTENIJE PAVLOVIĆ, AUTOR PRVE AUTOBIOGRAFIJE U SRPSKOJ I BUGARSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Monika Farkaš Barati

(Farkas Baráti Mónika, Szeged)

Pored podataka da je poreklom iz Bugarske i da je veći deo života preveo u Srbiji, o Parteniju Pavloviću, piscu XVIII veka, znamo relativno malo. Ono što njegovu ličnost međutim čini zanimljivom jeste činjenica da pripada dvema kulturama i dvema književnostima: srpskoj i bugarskoj.

Prethodnik Pajsija Hilendarskog i Dositeja Obradovića, a savremenik Hristofora Žefarovića, Zaharije Orfelina i Jovana Rajića, bitno je uticao na kulturno-prosvetni napredak i srpskog i bugarskog naroda. Njegovo književno delo, koje je nastalo mahom na teritorije Srbije, obuhvata originalna dela, prevode i prepise, koji su svi do danas, na žalost, gotovo još uvek u rukopisu. Ono što njegovu književnu delatnost čini posebno značajnom jeste njegova autobiografija i oda Petru Velikom. Ova dela zanimljiva su i zbog toga što predstavljaju dva nova žanra u južnoslovenskim književnostima.

Partenije Pavlović odigrao je značajnu ulogu u istoriji srpsko-bugarskih kulturnih odnosa. Zbog svega toga kao i zbog činjenice da je danas njegov lik malo prisutan u istoriji književnosti prvo bih govorila o životu Partenija Pavlovića, koji je često bio avanturistički. On je mnogo putovao, nekoliko puta, čak, dospao je i u zatvor. U svim životnim situacijama, međutim, zahvaljujući svojoj snalažljivosti uspevao je da prebrodi teškoće i da dalje nastavi svoj životni put. Takav život koji je on vodio predstavljao je put ka jednoj uspešnoj karijeri, pogotovo u srpskom pravoslavnom crkvenom životu.

Partenije Pavlović nije bio samo cenjen pripadnik crkvenog života; sa kulturno-istorijskog aspekta on je više značajan kao književnik, mada njegovu važnu ulogu u južnoslovenskoj književnosti njegovo vreme i okolina nisu bili u mogućnosti da razumeju i cene. Ovo potvrđuje i Borivoje Marinković, koji komentariše cirkulare mitropolita Pavla Nenadovića izdate povodom smrti prvog episkopa posvećenja Partenija Pavlovića: „Pomen je svakako održan, u to ne treba sumnjati, ali je od značaja podvući činjenicu da u rečenim cirkularima ni jednom rečju nije bilo istaknuto da je Partenije Pavlović pored toga što je bio na visokom položaju u crkvi, bio je i pisac i da mu je, povodom iznenadne smrti, trebalo odati poštu i kao čo-

veku koji se u gotovo pustarskim danima naše duhovne istorije intenzivno bavio književnim preokupacijama.”¹

Partenije Pavlović rođen je najverovatnije 1695. godine u gradu Silistri. O njegovim roditeljima nemamo mnogo podataka, kao ni o njegovom detinjstvu. Ono što posve sigurno znamo jeste da je njegov otac bio Bugarin i zvao se Pavel. Prva znanja iz gramatike mladi Partenije Pavlović stekao je na grčkim bogoslužbnim knjigama, no njegovo obrazovanje pošlo je uzlaznom linijom tek u Ohridu, a potom u Kastoriji gde je pohađao školu jeromonaha Metodija, slušao besede iz matematike, logike i kartezijske filozofije.

U Vlašku je stigao za vreme vladavine Stefana Kantakuzina kada je rumunski jezik, uprkos snažnoj slavjanskoj i grčkoj kulturnoj dominanciji, uspeo da stekne važno mesto u crkvenoj službi, u državnoj administraciji i u literaturi. Mesto njegovog studiranja jeste Knjaževska akademija, ili akademija „Sveti Sava” u Bukureštu, koja je bila najprestižnije prosvetno ognjište tog vremena u jugoistočnoj Evropi. Ta okolnost verovatno je bitno uticala i na mladog Partenija Pavlovića. Jezik predavanja bio je grčki, a rumunski su koristili kao pomoćni jezik. Izučavali su se i latinski i starogrčki.

Bio je učenik Georga Hrizogona i Markosa Porfiropulosa Kipriana. Georgi Hrizigon je bio autor mnogobrojnih knjiga, pisao je stihove, epigrame, bogoslužbene knjige. Kao rukopis sačuvan je njegov komentar Platonovog „Kritona”. Na Akademiji je predavao retoriku, fiziku i gramatiku. Markos Porfiropulus Kiprian bio je jedan od prvih profesora Akademije. Došao je iz Carigrada i predavao je Aristotelovu metafiziku, fiziku, kosmografiju, astronomiju, osnovne pojmove iz medicine, komentarisao Sofoklove tragedije, Aristofanove komedije.

U to vreme Rumunsko knjaževstvo imalo je jake finansijsko-ekonomske i kulturne odnose sa Italijom. Knez Birkovjanu poslao je mlade Grke i Rumune da sa stipendijom studiraju u Italiji. Prvenstveno im je omogućeno da slušaju predavanja na Padovanskom univerzitetu, gde je studirao i sam Konstantin Kantakuzin, inicijator i organizator Knjaževske akademije. Zbog toga je i Partenije Pavlović, završivši svoje studije u Bukureštu, krenuo na put prema Padovi. Nameravao je da tamo nastavi svoje studije. Obišao je Veneciju, Padovu, Bolonju, Firencu, Rim, Napulj, Bari, ali je zbog njegovih stalnih sukoba s katolicima već pre kraja 1719. godine morao je da napusti Italiju. Iz Barija je otišao za Zadar, gde je odlukom Vićentija Zmajevića bio pritvoren. Posle trodnevnog boravka u zatvoru, duž jadranske obale spustio se do Drača.

Nakon toga posetio je manastir „Sveti Naum” u Ohridu, i započeo svoje putovanje po albanskim planinama. Posetio je Elbasan, Berat, Avlon, Drač i Skadar. Ovde, na granici Osmanske imperije, bio je u zatvoru dva i po meseca i samo

---

¹ B. Marinković. *O piscu prve srpske autobiografije II*, „Književnost i jezik”. XV/1968. Sv. 4. str. 43–44.

uz pomoć skadrana pravoslavne vere uspeo je da se izbavi iz tamnice. Iz Albanije njegov put vodi preko Ulcinja do Boke Kotorske gde je u gradiću Risnu, bio primoran da, zbog finansijskih teškoća, radi kao učitelj.

Tu ga je zapazio pravoslavni episkop Dalmacije, Stefan Ljubibratić. On je veoma cenio vrednosti mladog učitelja, zamonašio ga je i dao mu službu. Tako je Partenije Pavlović postao đakon u crkvi Uspenja Bogorodice manastira Savine kraj Herceg Novog.

Međutim, godine 1725. ili početkom 1726, osetivši želju za stranstvovanjem, Partenije Pavlović je otišao u Mostar, a potom u Sarajevo, što je, naravno, značilo raskid sa manastirskom bratijom. Nakon Sarajeva stigao je u Novi Pazar gde je bilo privremeno sedište Mojseja Rajovića, tadašnjeg srpskog patrijarha. Partenije Pavlović je od Mojseja Rajovića tražio da mu obezbedi službu koja bi odgovarala njegovom, za to vreme, visokom obrazovanju gde bi bilo od koristi njegovo znanje više jezika, bugarskog, srpskog, rumunskog, turskog, latinskog, grčkog, italijanskog. Patrijarh mu, međutim, nije izašao u susret, te je Partenije Pavlović, tražeće dalje službu, otputovao u Beograd i potražio karlovačkog arhiepiskopa Mojseja Petrovića, koji ga je postavio za đakona. Partenije Pavlović odlazi sa Mojsejem Petrovićem u Sremske Karlovce gde je postavljen za prezvitera u crkvi Sv. Petra i Pavla.

Godine 1730, nakon smrti Mojseja Petrovića, novi mitropolit, Vićentije Jovanović Vidak, daje Parteniju Pavloviću zvanje episkopskog efimerija (dežurnog za svakodnevno bogoslužjenje).

Godine 1731. s Vićentijem Jovanovićem Partenije Pavlović putuje u Beč, a u povratku se zadržavaju u Karlovim Varima da bi se odmorili od napornog puta. Međutim, ovaj odmor u prijatnom ambijentu produžio se te je Partenije Pavlović imao vremena da razmisli o svojim daljim planovima. Privlačila ga je blizina nemačke granice, pa je stoga od episkopa Jovanovića zatražio dozvolu da ode u Nemačku kako bi nastavio svoje studije na nekom od saksonskih univerziteta. Episkop nije hteo ni da čuje za to. Tako Parteniju Pavloviću, željnom putovanja, nije ostalo ništa drugo, da na svoju ruku napusti Karlove Vari. Umesto u Nemačku, on je stigao samo do Beča, ali zbog skandala koji je izazvao u katoličkoj crkvi bio je primoran da beži. Stigao je u Bratislavu, a zatim je preko Hrvatske i Dalmacije dospao u Peć odakle je preko Niša i Sofije otišao u Rilski manastir. U manastiru, gde je otkrio da poseduje ljubav prema istoriji, zadržao se nekoliko meseci prepisući originalne hrisovulje bugarskog cara Ivana Šišmana. U Rilskom manastiru upoznao se s jeromonahom Josifom Bradatim i to poznanstvo pretvara se u prijateljstvo srodnih duša. Krajem 1732. ili početkom 1733. godine iz Rilskog manastira stigao je u Peć i u patrijaršiji dobio titulu protosindela.

Srpska pobuna protiv Turaka 1737. primorala je mnoge srpske porodice na beg ka severu. Tako su Arsenije IV Jovanović Šakabenta i Partenije Pavlović zajedno napustili patrijaršiju. I pečki patrijarh je ostao bez eparhije, ali je u Srem-

skim Karlovcima preuzeo mesto nedavno preminulog karlovačkog mitropolita, zadržavši pravo na titulu patrijarha.

Partenije Pavlović je od 1737. do kraja svog života živeo i radio među srpskim življem pod vlašću Habsburške monarhije. 1742. godine otišao je u Beč. Tu je proglašen za efemerija tamošnje srpske crkve Sv. Đorđa. U Beču ostaje do 1744. godine, zatim odlazi u Bukurešt, odakle ide direktno u Sremske Karlovce. U tom mitropolitskom mestu primio je 19. septembra 1748. godine čin propovednika Sina Božjeg. Dužnost mu je bila da putuje po parohijama Karlovačke arhidijeceze i da u crkvama, već prema praznicima i lokalnim seoskim svečanostima, drži unapred pripremljene propovedi.

Brzo se proćuo kao obdareni besednik, to mu je omogućilo brzo napredovanje. U Budimu je bio postavljen za arhimandrita saborne crkve Svetog Nikole u Sremskim Karlovcima, mitropolit Pavle Nenadović ga je 1749. proizveo za redovnog člana Konzistorijalnog suda u središtu Karlovačke mitropolije. Dve godine kasnije, 14. septembra 1751. postavljen je i za episkopa posvećenja. Sve do svoje smrti putovao je po eparhijama i obavljao poslove koji su ulazili u domen njegove kompetencije. U zapisima crkvenih hroničara ostalo je notirano da je prvi episkop posvećenja izmoren godinama, izdahnuo u Sremskim Karlovcima 29. aprila 1760. godine i da je mitropolit Pavle Nenadović izdao dva cirkulara manastirskim nastojateljima na teritoriji Karlovačke mitropolije da u vreme redovne službe obavezno učine pomen prvom episkopu posvećenja i jednom od njegovih najodanijih služitelja.

U periodu južnoslovenske srednjovekovne književnosti autobiografija kao samostalni žanr nije postojala. U staroj bugarskoj književnosti, tvrdi Donka Petkanova u retkim slučajevima, pored tekstova nalazimo i beleške na marginama. One se najčešće odnose na uslove u kojima je određeno delo nastalo. Jedan pisac se žali na loše pero i mastilo, drugi na hladnoću i glad, treći saopštava da ga boli zub, a četvrti se zahvaljuje bliskim prijateljima što su mu donosili hranu dok je pisao. Ove beleške izuzetno su zanimljive i veoma životne budući da su oslobođene šablona žanra. Kratke su, najčešće se sastoje od jedne jedine rečenice koja nam daje uvid u samo jedan trenutak piščevog života. Te beleške prvenstveno su interesantne zato što nam, saopštavajući na izgled nevažne podatke, pomažu da sagledamo uslove u kojima su srednjovekovni pisci radili.

U srednjovekovnoj srpskoj književnosti jedan od osnovnih prozних žanrova bilo je žitije. Žitije je nastalo od zapisa o stradanju prvih hrišćanskih mučenika, ali u svom konačnom obliku postalo je sinteza helenističke biografije, pustinjačke povesti i pohvale uz isticanje čudesnih događaja u životu sveca. Žitije prati tok svečevog života, ali su biografski podaci sporedni te kada se daju, oni imaju karakter opšteg mesta, kao biografija tipa više nego li biografija ličnosti.

Pored žitija, vrlo rasprostranjen srednjovekovni žanr bile su i povelje, u kojima već nailazimo na autobiografske elemente. Povelja se kao dokument prav-

nog karaktera odlikovao i nekim posebnim književnim elementima, naročito u svom uvodnom delu. Tu se kriju, u stvari, dva posebna žanra. Bliži je poslaniju, a sa vrlo mnogo ispovedništva i autobiografije, onaj deo povelje koji se zove naracija (ekspozicija). Autobiografska kazivanja izdavača povelje, najčešće vladara, mogla su da budu saopštena u vidu izvanrednih poetskih slika, kao na primer u povelji Stefana Lazarevića u manastiru Hilandaru iz 1404/05.

Međutim, začetke autobiografije nalazimo već u poveljama Stefana Prvovenčanog. To su Mljetska povelja iz 1195–1200. godine i Hilendarska povelja iz 1200–1202. godine koje se odlikuju poetskim osobinama arenge i naracije, sa nekim elementima autobiografije. Zatim, Dečanska povelja kralja Stefana Dečanskog iz 1330. godine ima razrađenu autobiografsku arengu, a još više su time obeležene Dušanove povelje u Hilandaru iz 1340. i 1348. godine, Bogorodici Perivlepti u Ohridu iz 1345, Svetim Arhanđelima u Prizrenu iz 1348. Posebno mesto zauzima uvodni deo povelje kojom je 1349. godine proglašen Zakonik. Hilendarski monah poznat kao Inok iz Dalše izradio je 1429. godine kaligrafsko Četvoroevangelje na kome je ostavio autobiografski zapis, živo svedočanstvo o vremenu i o samome sebi.

Partenije Pavlović jedan je od onih koji su imali priliku da se upoznaju sa zapadnoevropskom kulturom. U kulturi toga doba humanistička misao bila je vidna tendencija u književnosti. Partenije Pavlović shvatio je da obrazovan čovek može igrati značajnu ulogu u društvu te da i on, kao školovana ličnost sa svojim životnim iskustvom i mislima, može imati sopstveno mesto u književnosti.

Do tog saznanja, međutim, Partenije Pavlović nije došao odjednom. Svoju autobiografiju napisao je tri godine pred smrt, nakon što je sakupio dosta iskustva i zapažanja i kada se u njemu konačno formirala renesansna² misao. Spisateljsko iskustvo koje će mu kasnije biti od velike koristi pri pisanju autobiografije stekao je pišući beleške o sebi i svojim doživljajima na marginama knjiga koje je čitao na svojim putešestvijima. Poznato nam je sedam ovakvih autobiografskih beleški od kojih su najzanimljivije one nađene u knjigama u Rilskom manastiru i ona koju je Partenije Pavlović ostavio u jednoj knjizi u Čerepiškom manastiru.

Većina pronađenih beleški Partenija Pavlovića nalaze se u panegiricima. Na marginama panegirika iz 1622. godine iz Čerepiškog manastira Partenije Pavlović ostavio je opis tog predela, datum i svoj potpis. Na Mardarijevom panegiriku iz 1483. godine, koji je sačuvan u Rilskom manastiru, Partenije Pavlović takođe je ostavio svoj trag. Ispisao je sadržaj panegirika i napravio paginaciju. Od posebnog su značaja, međutim, njegove beleške. Na marginama Mardarijevog panegirika Partenije Pavlović navodi da je bio u Sofiji i kod mađarskog kralja. Ove beleške ukazuju na njegovu sklonost da piše o sebi i svojim putovanjima. Zahvaljujući ovim

---

² Ovdje se misli na renesansu koja se, usled različitih društveno-političkih faktora, na Balkanskom poluostrvu javlja su zakašnjenjem, te se s toga prepliće sa prosvetiteljskim tendencijama. Vidi: Д. Петканова. *Хилядолетна литература*. София, 1974. стр. 247.

beleškama imamo uvid u njegova interesovanja i sklonosti kao dokaz njegove sposobnosti da stvori jedan novi žanr u književnosti.

Treba imati na umu da Partenije Pavlović pri pisanju autobiografije nije imao pred sobom nikakav uzor. Po svemu sudeći nikada se nije susreo sa autobiografijom kao samostalnim žanrom. Naime, sedamdesetih godina XVII stoleća u Rusiji su nastale dve autobiografije. Jedna je bila autobiografija protopopa Avakuma, a druga njegovog istomišljenika i prijatelja Epifanija. Ovi tekstovi ostali su u rukopisu sve do druge polovine XIX stoleća, te sa izvesnošću možemo tvrditi da ih Partenije Pavlović nije mogao imati u rukama. Na italijanskom i nemačkom, jezicima koji je Partenije Pavlović razumeo i govorio, takođe nije bilo štampane autobiografije do polovine XVIII stoleća. Moglo bi stoga da se kaže kako je Partenije Pavlović sam došao do ideje da napiše autobiografiju.

U vreme kada je Partenije Pavlović pisao svoju autobiografiju prosvetiteljstvo je u zapadnoj Evropi već uzelo maha. U godinama njegovog putovanja širom Italije, međutim, ono je bilo tek u začetku, u granicama susedne Francuske. No, uprkos tome što se u svojim putovanjima Partenije Pavlović nije mogao susresti s prosvetiteljskom mišlju, ona je prisutna u njegovom delu. Iz njegovog stava prema hrišćanskoj tradiciji leko je razumeti racionalističku crtu njegovog književnog ostvarenja. Tako se dah prosvetiteljstva u delu Partenija Pavlovića spojio sa zakasnelom renesansom i doveo do preplitanja ova dva pravca na Balkanu.

Autobiografiju Partenija Pavlovića prvi put je pomenuo Nikola Krstić kada je trebalo da utvrdi vrednost rukopisa, da bi ga zatim ponudio Srpskom učenom društvu. U Glasniku Srpskog učenog društva Krstić je pomenuo jedan rukopis, koji je on nazvao „dnevnikom” nekog nepoznatog putnika. Naveo je i njegovu sadržinu. U zaključku je rekao: „Sudeći po onome, što je napisano na kraju prve strane drugoga lista, pisac je ovoga rukopisa Partenije...”. Odgovor na to ko je bio taj Partenije, Krstić nije znao, ali je ipak smatrao da je otkrio nešto vredno, te „bio – reče – ma ko pisac njegov, nalazi za vredno, da se rukopis otkupi za Učeno društvo, i trebalo bi, da ga još neko drugi pregledi, te da se vidi, da li zaslužuje da se pečata.” Rukopis je u celosti objavio Dimitrije Ruvarac 1905. godine u „Srpskom Sionu”.

Autobiografija je srazmerno kratka, obuhvata ukupno oko 14 štampanih strana velikog folio-formata. Počinje 21. juna 1749. godine, kada je Partenije Pavlović već bio crkvena ličnost. Najpre govori o vremenski relativno bliskim događajima, potom se vraća na događaje iz prošlosti da bi zatim ponovo opisao blisku prošlost. Ova lutanja u vremenu, nehronološko pisanje, postaje, inače, karakteristika Pavlovićeveog stila. On često prekida pričanje jednog događaja da bi počeo da priča sasvim drugi događaj, koji takođe ostavlja da bi opisao neku raspravu ili pisao o čudesima svetaca. Ove karakteristike možemo uočiti u kratkom sadržaju Pavlovićeve autobiografije:

Autobiografija počinje audijencijom patrijarha Arsenija Četvrtog kod carice Marije Terezije 1746. godine. Nakon toga sledi podatak o Pavlu Nenadoviću koji je 1749. godine takođe bio na audijenciji kod carice, gde je bio prisutan i sam autor. Partenije Pavlović naglašava da je Pavle Nenadović vodio razgovor bez prevodioca, a sebe samog autor naziva „samovidecom Partenijem”. Nakon nekoliko dana on polazi na put u Bukurešt na poziv Konstantina Mavrokordata. Na povratku iz Bukurešta u Beč, prolazi kroz Temišvar, Segedin i Budimpeštu; nakon toga provodi šesnaest meseci u zatvoru u Beču – ovde u autobiografiji priča o svom zatvorskom drugu, koji je nakon njihovog oslobođenja primio islam u Beogradu; zatim govori o svom zdravstvenom stanju, o tome da mu brui u glavi od mnogih udaraca koji su pali na nju; u Ohridu su ga tukli jer je zvonio u jednoj džamiji; u Erdelju su ga okovanog vodili u Sibin, pred sibinskog generala; potom su nabrojana mesta kroz koja je proputovao: Banat, Srem, Slavonija, Hrvatska, Dalmacija i Italija; u Napolju su ga isterali iz jedne latinske crkve jer je vređao papu. Nakon toga slede Rim, Venecija, Firenca i Bari, da bi se u Zadru zbog kletve zardarskog katoličkog arhiepiskopa Zmajevića ponovo našao u zatvoru; potom pominje Stefana Ljubibratića koji Parteniju Pavloviću daje čin đakona; Stefana Ljubibratića su optužili katolici da je u vezi sa Rusijom, te je stoga, po delu Partenija Pavlovića, proveo u zatvoru u Veroni četiri godine; zatim Partenije Pavlović piše o putovanju u Albaniju gde je bio u Avlonu, Draču; u Skadru je proveo dva i po meseca u zatvoru; preko Ulcinja, Bara, Kotora stiže u dalmatinski Risan gde otvara škola koja je radila sa 30 đaka svega godinu dana; odavde odlazi u Savinski manastir gde dobija monaški čin; ponovo na putu, preko Mostara i Sarajeva u Bosni, stiže u Novi Pazar kod patrijarha Mojseja Rajovića; planira da otputuje u Moskvu kod Petra Velikog, ali ga Turci u tome sprečavaju; iz Novog Pazara odlazi u Beograd, kod Mojseja Petrovića koji ga je postavio za đakona; sa Mojsejem Petrovićem odlazi u Beč; po povratku u Sremske Karlovce postavljen je za jeromonaha; potom ponovo odlazi u Bukurešt da bi se sreo sa jerusalemskim patrijarhom Hrisantom; nedugo zatim optužen je da gaji simpatije prema Konstantinu Branković te su ga stavili u pritvor; kada su ga uz svesrdnu pomoć Mojseja Petrovića pustili iz zatvora otišao je u Beograd, preko Brašova, Sibina i Rižnika; posle smrti Mojseja Petrovića, Vićentije Jovanović postao je novi arhiepiskop; zajedno sa novim arhiepiskopom posećuje Beč, Prag i Karlove Vari gde se zadržavaju tri meseca; Partenije Pavlović piše o lekovitosti banje; u Beču podiže glas u ime mira, ljubavi i za sedam vaseljenskih crkvenih sabora, zbog čega bi opet bio završio u zatvoru da nije na vreme završio svoj govor; slede nova putovanja u Mađarsku, Hrvatsku, Dalmaciju, Dubrovnik, Niš, Sofiju, Plovdiv, Rilski manastir; zatim govori o svojim studijama u Silistri, Bukureštu i u gradu Kosturu gde je kod monaha Metodija učio kartezijansku filozofiju; potom piše o utiscima i uspomena vezanim za putovanja po Albaniji; daje mnogo podataka o raznim hrišćanskim svecima – gde se nalaze mošti, kakva su čuda činili: Ivan Vladimir, carica Teodora, Sveti Simeon, Nikolaj Čudotvorac, Nikodim Srpski, Stefan Srpski, kralj Milutin iz Sofije, Georgi Sofijski, Nikola Sofijski i drugi; zatim navodi podatke o novim mučenicima koji su

stradali od turske ruke; tu spominje Pahomija, učenika poznatog rilskog književnika i duhovnika, Josifa Bradatog; onda sledi rasprava o tome da je Bog zaštitnik pravoslavlja, a najjači dokaz toga je pobjeda Rusa nad Turcima, Šveđanima i Tatarima; izražava žaljenje zbog smrti sto hiljada ljudi u ratu između Nemačke s jedne strane i Rusije, Austrije i Francuske s druge; čudi se kako je svemogući gospod mogao to da dozvoli:

КАКЪ ПО ТВОЕМЪ ПОДОВИЮ СОЗДАНИ ЧЕЛОВѢЦИ СИЦЕ СЪРОВО, СВІРЕПО, И НЕМИЛОСТИВО ДРЪГЪ НА ДРЪГА НАСКАКЮЮТЪ И ОУБИВАЮТЪ ПРЕВЕСХОДАЩЕЙ ЗВѢРСКЮ ЛЮТОСТЬ.³

Obraća se svetovnim vladarima da imaju za primer drevne careve koji su bili zaštitnici hrišćanstva; duboko ga vređa podela na hrišćanske crkve na istočnu i zapadnu struju, to je po njegovom mišljenju razlog da: **ТОЛИКО ВРАЖДА БЫЛА МЕЖДЪ ХРИСТИАНИ.**⁴

Na kraju govori o novim jeretičkim pokretima – luteranstvu i kalvinizmu – koji su još više rascepkali hrišćansko jedinstvo.

Partenije Pavlović retko saopštava konkretne podatke vezane za određeno vreme i izvesno mesto događanja. Zbog toga je i teško pratiti hronološki tok događaja. Njegova autobiografija nije formirana kao jedna kompaktna celina. Više je to niz sećanja navođenih bez jasnog, vremenski logičkog reda. Zbog fragmentarnosti i nedoslednosti ona se završava isto tako neočekivano kako je i započeta – sa godinom 1737. koja ni logički ni hronološki ne predstavlja njen kraj. U strukturi dela manjka sistematičnosti. Rukopis je sastavljen bez ikakvog prvobitnog plana, predstavlja skup važnih momenata i utisaka iz njegovog burnog i često vrlo teškog života.

U delu ne nailazimo na glavni tok događaja. Prisutni su samo segmenti. Ne znamo da li glavnu liniju dela predstavlja opis njegovog stradanja, ili mnogobrojna putešestvija, ili, pak njegova želja da sazna što više ili, čak, vezanost za pravoslavlje veru koju štiti od katolika i pripadnika drugih vera. Glavni tok događaja eventualno bi mogla da bude i njegova strast za učestvovanjem u filozofskim i religijskim raspravama u kojima je uvek branio pravoslavlje.

Sve ove teme u delu su nam date bez ikakve organizacije. Verovatno stoga Bonju St. Angelov naglašava da je Pavlovićeva autobiografija potpuno neorganizovano i nedovoljno razrađeno delo. To bi pre, možda, mogla da bude samo skica tj. „работен авторски екземпляр“, koji nije bio namenjen čitaocima, bar ne u ovom obliku. Partenije Pavlović je najverovatnije imao nameru da svoju autobiografiju još prerađuje i da joj da čitljiviji lik. Smrt mu, međutim, to nije dozvolila.

U svom pripovedanju Partenije Pavlović često ističe svoju patnju i stradanje. No, njegovom iskazu nedostaje umetnički izraz kojim bi istakao socijalni i ekonomski položaj naroda među kojima je živeo. Nedostatak takve pozadine ima

³ „Srpski Sion“. Sremski Karlovci, 1905. XV. br. 15. str. 432.

⁴ Isto tamo. br. 17. str. 494.

za posledicu sledeće: njegova stradanja i nedaće izgledaju nedovoljno motivisane. Budući da im ne navodi razloge, njegove nevolje samo su registrovani fakti.

Karakteristično je za Partenija Pavlovića da ne deli ljude po nacionalnosti. Kao što je to Jordan Ivanov ustanovio, Partenije Pavlović ne priznaje postojanje Grka, Bugara, Srba, Vlaha, Rusa. Prihvata samo pravoslavni narod, čiji su neprijatelji Turci i katolici. Kod Partenija Pavlovića nije bila razvijena nacionalna svest. Iako na dva mesta u svojoj autobiografiji spominje svoju rodnu zemlju – prvi put kad govori o svom obrazovanju u rodnoj Silistri, a drugi put kada opisuje svoja putovanja po Bugarskoj – to još uvek ne znači svest o svom nacionalnom biću. Kod njega dominira svest o pripadnosti pravoslavnoj veri, te je stoga za njega svet podeljen na dva dela – pravoslavce i nepravoslavce.

Što se tiče stila i jezika, ali prvenstveno pogleda na svet, autobiografija Partenija Pavlovića u neosporivoj je vezi sa srednjovekovnom književnošću. Pominjući određena mesta Partenije Pavlović ih vezuje isključivo za svece čije se mošti tamo nalaze ili za svece koji su u određenom mestu živeli i radili.⁵

БШЕ ТАМЪ ВЪ ПЛЕБАНИИ Й СТАГШ ЦАРА ИВАННА ВЛАДИМИРА КРАСНИ МОЩИ БЛИЗЪ СЛАБАСАНА ВЪ МОНАСТЫРЪ, ЦЪЛВОПОДАТЕЛНИ ВСАКОЙ БОЛЪСТИ СЪ ВЪРОЮ ПРИХОДАЩИМЪ Й БЛГОГОВЪНИМЪ.

Въ Задрѣ даалматинскомѣ красни мощи стагш Симешна Бѣоприймца въ латинской цркви.

Въ Барѣ градѣ слабо видатса мощи стагш оца Николаа чудотворца.

Въ Пекки во церкви соборной вознесенна лежатъ мощи стагш Никодима архиепископа сербскагш въ кивотѣ й целѣютса ѿ вѣрныхъ.

Близъ Пекки прекраснѣй монастыръ дечанскѣй, лежатъ мощи стагш Стефана краля сербскагш въ ковчезѣ й целѣютса.

Memoarski tekst Partenija Pavlovića nastao je u periodu razvoja srpske književnosti kada su se uglavnom pisali katihizisi, prološka žitija i srednjovekovne hagiografije. U tom periodu svrha književnosti bila je da pouči ljude, i da ih pripremi za onozemaljski život. U to, može se reći, gluvo doba duhovnog života srpskog naroda pojavio se sasvim neočekivano, u ličnosti Partenija Pavlovića, pisac koji je literaturi pristupio s novih i u svemu drugačijih pozicija i koji je uložio prve napore da je oslobodi prastarih tereta hrišćansko-teološke kulture.

Značaj Partenija Pavlovića je u tome što je njegovo delo prekinulo s dotadašnjom tradicijom i što je moglo da predstavlja koristan eksperiment u traženju novog izraza u književnosti.

⁵ Isto tamo. br. 15. str. 430–431.